

Адыгэ усыгъэм и дыгъэ

Щоджэнцыкыу Алий
(1900-1941)

Лэжьыгъэр игъэхъэзырац:
Мудрэн Масират
21- нэ еджап1э, Налшык къалэ.

Лъэпкъ литературэм и лъабжьэр зыгъэт1ылъа

- Адыгэ литературэм и жанр нэхъыщхьэхэр зэзыгъэпэща, литературнэ бзэмрэ усэ гъэпсык1эмрэ я зэф1эувэныр зэпха Щоджэнцык1у Алий Асхьэд и къуэр 1900 гъэм Старэ Крепость, жьымк1э Кушмэзыкъуей, къуажэм къыщалъхуащ.

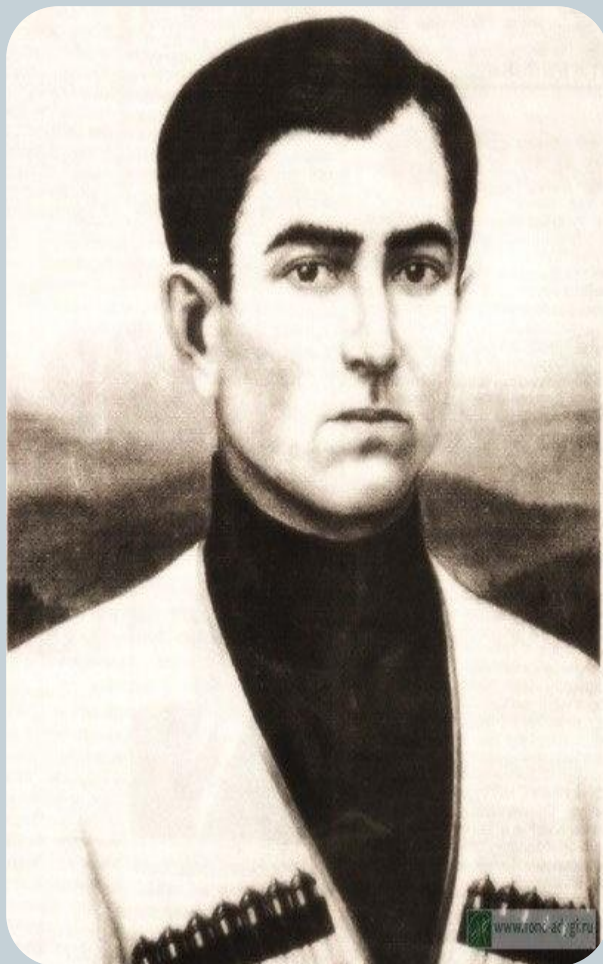

Адэшхуэм и гээф1эн

- 1905 гээм и адэшхуэ Пшыкъян телъхъэ зыхуэхъуа Алий Бахъсэн кышызэрагъэпэща еджап1эм щотысхъэ, ехъулэныгъэф1хэр и1эу къеух.

Щ1эныгъэм хуэпабгъэ

- Щ1алэр зыхэдэн щимыгъуэтыххэм Бахъсэн дин 1уэхущап1эхэм щыхурагъаджэ еджап1эм, адэк1э Ц1агъуэ Нурий Дыгулыбгъуей къыщызэригъпэща еджап1эр 1915 гъэм Буйнакс (Дагъыстаным) еджап1э курсхэр
- 1916 гъэм Кърымым Бахъчи-Сэрай педагогическэ училищэм
- 1917 гъэм нэхъыф1у еджэхэм яхэту Тыркум ягъак1уэ, егъэджак1уэ 1эщ1агъэм хуоджэ, япэ усэхэри мыбы щетх»Нанэ»,»Тырку хадэм».
- 1919 гъэм Къэбэрдейм къегъэзэж.

Егъэджак1уэ,къэхутак1уэ,лъэпкъ

щ1эныгъэл1.

● Лъэпъ щ1эныгъэм абы щимыгъэунэхуауэ зы 1энати щыцэжкъым: адыгэбзэк1э иригъэджащ, школ директору, районом нэхъыщхьэу. Газетхэм щитхырт адыгэбзэм теухуауэ статья куэд. Йолэжь адыгэ 1уэрыуатэр зэхуэхъэсыным. Щоджэнцык1умрэ Кыщокъуэмрэ тхылъ щхьэхуэу япэ дыдэ къыдагъэк1 адыгэ нарт эпосыр езым щхьэхуэу трырегъадзэ «Адыгэ уэрдхэр».

Лъэпкъ усыгъэм и налкъут

- Шоджэнцыкю Алий етх лъэпкъым гунэс ящыхъуа усэхэр поэмэхэр «Тембот и дыгъуасэхэр» (1933), « Партизан Жамбот»(1934), «Дыщэ нэпсейхэр»(1937), «Мадинэ» (1928), лъэпкъ усыгъэм и налкъут, адыгэ 1уэрыуатэрм и хъыбарыжъхэр лъабжъэ зыхуэхъуа «Къэмботрэ Лацэрэ» романыр. «Къызбрун» оперэм либреттэр егъэхъэзыр.

Лэжыгъэ хъэлэмэтхэм папщэ 1939 гъэм искусствэм и лэжъак1уэ пэрытым и цэр къыхуагъэфашцэр, депутату хах.

Къыдолгытэ дэ, нобэрей
щэблэми, дэ
къыткыэлъыкыуэнухэми, мы
дунейр щытыху,зы адыгэ
дунейм тетыху, тщымыгъупщэу
тщэн хуейуэ адыгэ усакыуэшхуэ
Щоджэнцыкыу Алий Хэку
зауэшхуэ лъэхъэнэм и
къекыуэкыкыар.

Зауэ...

Псальэ к1эщ1щ ар, зэзуи дьиджиц...

Хэку зауэшхуэм и маф1э
лыгъейр къыдэзыдза нэмыцэ
зэрапхъуэкиуэхэм зыли и быну
пэщ1эуващ ди цыхухэр. Абыхэм
япэ сэтырхэм итт адыгэ
лъэпкъым и набдзэ, тхак1уэшхуэ
Щоджэнцык1у Алий 1эсхьэд и
къуэр.

Зэманым пэджэжу «1эщэр къяфщтэ!»

Мазэ бжыгъэщ Алий и гъащдэм зауэм щибудар. А зэман к1эщдым усэ купщадф1эхэр и къялэмыпэм къящдэк1ащ. «1эщэр къяфщтэ!»(1941) и усэм щетх:

Ук1к1э щык1ахэу фашистхэм

Уэрщ я к1уэдуп1эр, я лъапсэр.

усэщдэр зауэр къящдыхъея махуэхэм
Алий редакцэм ихъащ.

Усак1уэм цыхубэр къяхуриджэрт
бэнэныгъэ гуащдэм.

«Шагъдий гъэшхахэм техутэ»

Щоджэнцыкӱ Алий и дежкӱэ
шэч лъэпкӱ зыхэмылбыжщ
текуэныгъэр дыдей зэрыхъунур.

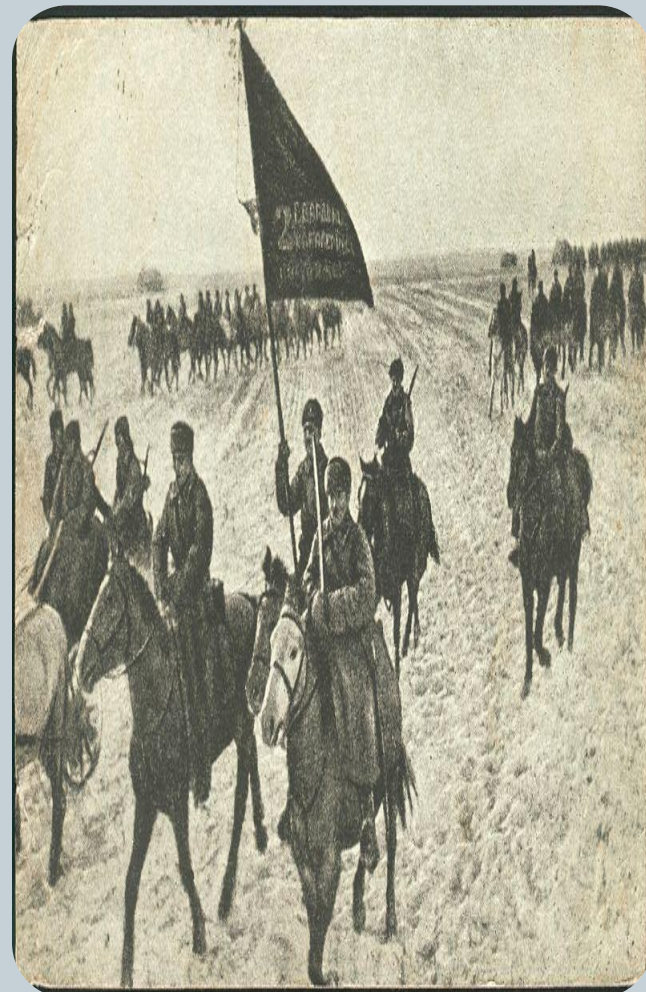
Дэращ лъы гъажэм текӱэнур,

Дэращ зи дыгъэр бзий хущхъуэр,

Дэращ бэлыхъыр зыгъэсу

Насыным цыхур хуэзышэр.

Мы къэтхъа сэтырхэр кызыхэтха
«Шагъдий гъэшхахэм техутэ» усэ
гъуээздзэр Щоджэнцыкӱ Алий
итхат июлым и 2-м 1941гъэм.

«Нырес си псалъэр уи дей»

Хэкур хиутэн мурадкiэ бийр ди щыналъэ дахэм къохъэ. Аращ мыпхуэдэуи щитхыр иужьрей дьдэ тхыгъэм ящыщ зым «Нырес си псалъэр уи дей» поэмэм(1941):

Дэ ди гуфiэгъуэр тiихыну

Зи къару фiыци лъэкiынкъым,

Фашист щыкiахэм я щхъухъкiи

Ди хъэуа къабзэхэр утхъуэнкъым!

Поэмэр тхын иухри, тхакiуэр сентябрым зауэм кiуащ.

Бобруйск квалэм дэта нэмыцэ1уэм

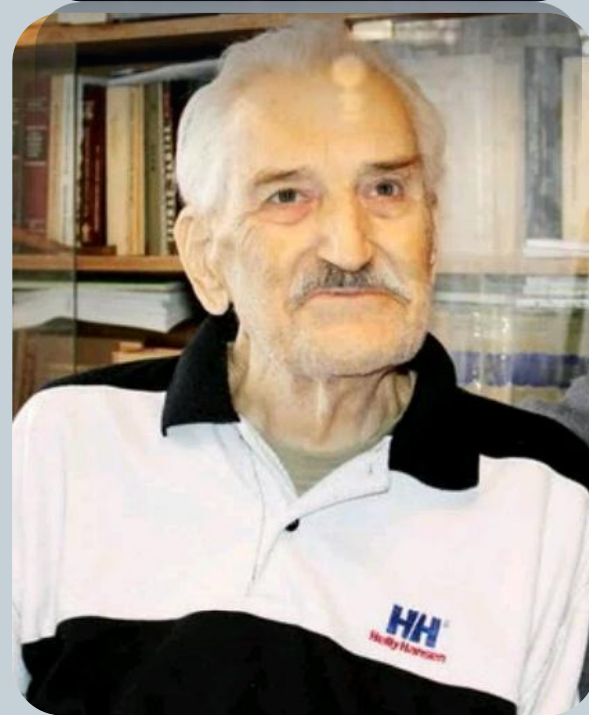
● Щоджэнцыку Алий сентябрым и 3-м йожьэ здэкиуэну къапэщыт щып1эм нэмыблэгъэпау, 1эщэ-фащи кърамытау ар нэмыцэ хьэк1экхъуэк1эхэм гъэр ящ1 ик1и 1941 гъэм и к1эм Бобруйск квалэм дэта нэмыцэ1уэм къэбэрдей усакиуэ гъуэзэджэр игъуэ нэмысу йок1уадэ.

«Алий и гъыбзэ»

1962 гъэм ноябрым и 20-м Нало З., Къардэнгъуц Зырамыку, усакӀуэм и кӀуэ Лиуан сымэ зэгъусэу Балъкъэр Михаил-усакӀуэм и ныбжьэгъу, зэгъусэу гъэр хъури концлагерым зэдисам деж щатхыжауэ щытащ «Алий и гъыбзэр», концлагерым щиусар.

Мы гъыбзэр адрей адыгэ и гъусэми зрагъэщат, жэщкӀэ зэгъусэу жаӀэрт.

Адыгэ усыгъэм и дыгъэ

● Ар Бобруйск лагерым зэрисар зы мазэ иримыкъущ. Алий дунегъэкIэ илъэгъужакъым псэкIэ, акъылкIэ илъэс блыщ ипэкIэ къилъэгъуар. Ауэ усакIуэшхуэр, лыхъужьыр, ноби дигъэIущу, и тхыгъэ налкъутхэм ди лъэпкъ литературэр лъагэу иIэту, адыгэ лъэпкъым и лыгъэ макъамэр лъэщу иIэту къытхэтщ.

Диф1 дгъэлъап1эу псэун лъэпкъ Тхьэм дищ1.

Щымахуэ уэсу ди
напэр хужьу,

Гъэмахуэм и хуабэр ди
гум иримыху,

Бжьыхьэм и бэвыр ди
унагъуэ имыкыу

Гъатхэм и уафэ
къащхъуэм, щылъэ
щхъуант1эм
дыщыщ1эращ1эу

Диф1 дгъэлъап1эу
псэун лъэпкъ Тхьэм
дищ1.

